

Дробот О.В.

доктор психологічних наук, професор кафедри педагогіки та психології професійної освіти Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна

Карпенко А. А.

магістрантка спеціальності 053 «Психологія» кафедри педагогіки та психології професійної освіти Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСІЇ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. З метою теоретичного аналізу динаміки розвитку рефлексії у дітей молодшого шкільного віку було проаналізовано особливості психічного розвитку дитини молодшого шкільного віку та охарактеризовано рефлексію як психологічний феномен та особливості її розвитку протягом даного вікового періоду.

Drobot O. V., Karpenko A. A. DYNAMICS OF REFLECTION DEVELOPMENT OF CHILDREN OF PRIMARY-SCHOOL AGE

Abstract. For the purpose of theoretical analysis of dynamics of reflection development of children of primary-school age, the features of mental development of a child of primary-school age were analyzed and reflection as a psychological phenomenon and features of its development during this period were characterized.

Молодший шкільний вік є надзвичайно важливим для психологічного і соціального розвитку дитини. Вік від 6 до 11 років пов'язаний з переходом дитини до систематичного шкільного навчання. Процес навчання в школі веде до зміни соціальної ситуації розвитку дитини. Діти кардинально змінюють соціальний статус - вони стають школярами, що призводить до перебудови всієї системи життєвих відносин. У них з'являються обов'язки, яких раніше не було. Вся система життєвих відносин дитини зазнає змін і багато в чому залежить від того, наскільки успішно вона долає перешкоди на новому етапі (Мухина, 1998).

Провідною в молодшому шкільному віці стає навчальна діяльність. Вона визначає найважливіші зміни, що відбуваються в розвитку психіки на даному віковому етапі. В рамках навчальної діяльності з'являються психологічні

новоутворення, що характеризують найбільш значущі досягнення в розвитку молодшого школяра. Вони є фундаментом, який забезпечує розвиток на наступному віковому етапі. Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного розвитку та якісного перетворення пізнавальних процесів: вони починають набувати опосередкованого характеру і стають усвідомленими, довільними. Дитина поступово опановує свої психологічні процеси, вчиться керувати сприйманням, увагою, пам'яттю (Дубровина, 1999).

Знання про самого себе є важливим чинником становлення особистості. Знання власних особливостей передбачає внутрішній аналіз власних дій, вчинків, тобто визначає рівень розвитку рефлексії, яка і є одним з найважливіших психічних новоутворень, що формуються у молодших школярів в процесі навчальної діяльності. У зв'язку з цим, особливо важливо з'ясувати, в чому проявляється і як функціонує рефлексія в особистісній сфері молодшого школяра, яка роль рефлексії в становленні його особистості. Вивчення структури рефлексії, динаміки її розвитку становить великий інтерес як в теоретичному, так і в практичному плані, оскільки дозволяє наблизитися до розуміння механізмів формування особистості (Аверин, 1998).

Самопізнання - це процес пізнання себе, своїх потенційних і інтелектуальних особливостей, рис характеру. Самопізнання має свої механізми: ідентифікація і рефлексія. Ідентифікація дає можливість ототожнення з чим-небудь, а рефлексія, навпаки, дозволяє відсторонитися від предмета аналізу, подивитися на весь процес у якості спостерігача (Маралов, 1987).

Рефлексія - здатність усвідомлювати свої особливості, усвідомлювати, як ці особливості сприймаються іншими, і будувати свою поведінку з урахуванням можливих реакцій (Смирнова, 1975).

У філософії рефлексія - форма теоретичної діяльності людини, спрямована на осмислення власних дій і їх законів. У психологічному словнику поняття рефлексії означає процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів.

Р. Декарт ототожнював рефлексію зі здатністю індивіда зосередитися на утриманні своїх думок, абстрагувавшись від усього зовнішнього, тілесного (Семенов, Степанов, 1983).

Рефлексія - звернення назад, тобто здатність людини неодноразово звертатися до початку своїх дій, думок, вміння стати в позицію стороннього спостерігача, міркувати над тим, що вона робить, як пізнає. Але це не просто усвідомлення або розуміння суб'єктом самого себе, а й з'ясування того, як інші усвідомлюють і розуміють його, його особистісні особливості, емоційні реакції і когнітивні уявлення.

Рефлексія як механізм формується набагато пізніше, ніж ідентифікація. Якщо до ідентифікації дитина проявляє здатність з раннього віку, то зачатки рефлексії виникають тільки у дошкільника, а як новоутворення особистості вона розвивається у молодших школярів. Рефлексія допомагає відсторонитися, зайняти найрізноманітніші позиції, що дозволяє здійснити глибокий і повноцінний самоаналіз. У молодшому шкільному віці здатність до рефлексії відстає, розвиваються лише її початкові основи. До кінця молодшого шкільного віку додається здатність до рефлексії, яка значно розширює можливості для самопізнання і готує ґрунт для нового відкриття себе, свого внутрішнього світу в підлітковому віці (Мириманова, 1997).

Здатність до рефлексії формується і розвивається у дітей при виконанні дій контролю та оцінки. Саме ці дії є найважливішими компонентами навчальної діяльності. Усвідомлення дитиною сенсу і змісту власних дій стає можливим тільки тоді, коли вона може самостійно розповісти про свої дії, чітко пояснити, що і для чого вона робить.

Рефлексія - це не тільки саморозуміння, самопізнання. Вона включає такі процеси як розуміння і оцінка іншого. За допомогою рефлексії досягається співвіднесення своєї свідомості, цінностей, думок з цінностями, думками, інших людей, групи, суспільства. Дати аналіз чогось - це означає пережити, пропустити через свій внутрішній світ, оцінити (Смирнова, 1975).

Світ рефлексії різноманітний, багатий і індивідуальний у кожної людини. Саме здатність до рефлексії дає можливість людині формувати образи і смисли життя, дій, блокувати неефективні. Найважливішою особливістю рефлексії є її здатність керувати власною активністю відповідно до особистісних цінностей і смислів, формувати і перемикатися на нові механізми у зв'язку зі зміненими умовами, цілями, завданнями діяльності. Рефлексія забезпечує осмислення минулого і передбачення майбутнього.

Висновок. Аналіз особливостей психічного розвитку дитини молодшого шкільного віку та характеристика рефлексії як психологічного феномену та особливостей її розвитку протягом даного вікового періоду дозволило простежити динаміку розвитку рефлексії у дітей молодшого шкільного віку, що і є основним новоутворенням в цьому віці, яке здобуває найвищої точки розвитку протягом навчальної діяльності.

Література

Аверин А.В. Психология детей и подростков. СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1998. 379 с.

Дубровина И.В. Психология. М.: Издательский центр «Академия», 1999. 464 с.

Маралов В.Г. Опыт самопознания. М., 1987. 365 с.

Мириманова М.С. Рефлексия как системный механизм развития. М.: ВЛАДОС, 1997. 316 с.

Мушина В.С. Возрастная психология. М.: Издательский центр «Академия», 1998. 456 с.

Семенов И.Н., Степанов СЮ. Личностно-рефлексивный аспект формирования решения творческих задач. Вопросы психологии. Изд-во “Образование - культура”. 1983. 254 с.

Смирнова Е.О. Психология ребенка. М.: Школа-пресс, 1997. 384 с.

Щедровицкий Г.П. Рефлексия и ее проблемы. М.: Издательский центр «Академия», 1975. 395 с.